

ROMAN

Nar Ağacı

sen öyle çağırmasan ben böyle gelmezdim

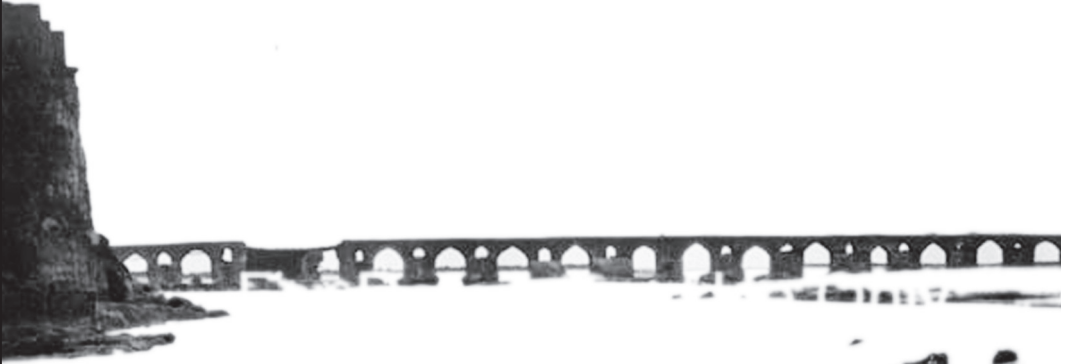
NAZAN BEKİROĞLU

NAR AĞACI

Nazan Bekiroğlu

I. KİTAP
NAR AĞACI

Elimde otuz yıl önce gelmiş Taht-ı Süleyman mektubu, zihnimde Yasemen'in yol arkadaşlığı, dışarıda mecalsiz güneş, Şubat soğuğu. Temmuz'a daha çok vakit var. Okumam gereken final kâğıtları masamın üzerinde, "Taht-ı Süleyman" diye mırıldanıyorum ne yapacağına karar vermişlere mahsus bir baş işaretiyle. Kendimi, kararımı onaylıyorum, parmaklarımı masanın üzerinde tıkırdatırken, "Taht-ı Süleyman."

Yerimden doğruluyorum. Üzerinde Kız Kulesi'nin resmi bulunan teneke bir kutuyu çıkarıyorum dolaptan. Dedem öldükten sonra onun evinde bulunan, yer yer paslanmış, eğrilip bükülmüş bir kutu bu. Dedemin hazine sandığı. Kapağını açıyorum, içindekileri masamın üzerine yayıyorum.

Taht-ı Süleyman'a yazılıp da gönderilmemiş mektuplar, gönderilip de cevabı alınmamış olanların kopyaları, Taht-ı Süleyman'dan gelmiş tek cevap, firuze taşlı bir yüzük, birkaç Rus rublesi, bir evlenme cüzdanı ve beş tane eski zaman fotoğrafı.

Bunların sadece iki parçası tacirin gelirken beraberinde getirdiği yük. Birkaç ruble ve mavisî solmuş firuze taşlı bir yüzük, o kadar. Bu kadar az şey mi almış yanına geçmişinden geçerken? Bu kadar mı azalmış? Bu kadar mı saklanmış? Yüğü ne kadar da hafifmiş. Fakat ne kadar ağır bir azlık bu. Bir yangın varmış da o sadece bunları mı kurtarmış? Geride neler bırakmış? Yoksa yazgısı bir anda boşluğa düşen bir kahraman gibi ne önünü ne de arkasını mı görebilmiş? Teçhizatsız mı kalmış? Hiçbir şey bilmiyorum. Az ama bu azlıkta ayrılıyor birbirinden benim hatıramda kalmış ihtiyar bir adamla onun bir zamanlar olduğu civan delikanlı, roman kahramanı.

Evlilik cüzdanının kapağını kaldırıyorum. Sol sayfada siyah çarşafı, yüzü açık, gencecik, su gibi duru, fildişi bir madalyon oyması kadar güzel bir kadın. Sağ sayfada uzak yerli, yağız bir adam. Bu

kadın benim büyükannem, Zehra; bu da benim dedem, Settarhan. Yerimden kalkıyorum. Çalışma odamın penceresinden karşıdaki küçük bahçeye bakıyorum. Güneşli Şubat ayazında çıplak dalların arasından birbirini kovalayan iki kuş havalanıyor, tarhlarda açmış birkaç nergis rüzgâra teslim. Evin içinde odaları dolaşılıyor, bu kez ön pencereden denize bakıyorum. Kendime bir çay demliyorum, Bakü'nün çayı bu. Bir fincan alıyorum, gerisin geri masamın başına dönüyorum. Sınav kâğıtları beni bekliyor.

Dumanı tüten fincanı masamın üzerine bırakırken az önce yaydığım fotoğrafları teker teker elime alıyorum.

Bir: Büyükannemin baba evi, “Eski Ev.”

İki: Gülcemal vapuru. “İsmail dayım bu vapurla Balkan Harbi'ne gitmiş” derdi annem.

Üç: İstanbul'da Hamidiye Etfal Hastanesi'nde bir Hilâl-i Ahmer hemşiresinin fotoğrafı, daha doğrusu bir kartpostal.

Dört: Trabzon'daki Taşhan.

Bir de Trabzon'da Meydan'ın çok kalabalık bir günde çekilmiş fotoğrafı. “Bunun ne zaman olduğunu bilmiyorum” derdi annem. “İnsanların ellerinde bayraklar var, belki bir bayramdır.”

Fotoğrafları evirip çeviriyorum. İçimden bir şey taşacak benim. Şu, zamanı belli olmayan fotoğrafı elime alıyorum. Meydan'da bir kalabalık var, hıncahınc. Fakat alışıldık kalabalıklar gibi değil. İnsanların ellerinde de evet, bayraklar. Ama yüzler gergin, kederli, telâşlı. Bayrama benzemiyor. Üstelik çarşafly kadınlar erkeklerle bir arada. Olağanüstü bir şey oluyor. Ama ne? Kalabalığın ortasında bir tellâl var. İri yarı bir adam, başında abanî bir sarık, sırtında bir cepken. Tokmağını kaldırmış, davulun gergin yüzüne tam indirmek üzere. Ve Trabzon'un Müslüman ahali kadar gayrimüslim ahalesinin, Ermenilerinin ve Rumlarının da onu aynı dikkatle dinlediğine bakılırsa çok önemli bir şey söylüyor olmalı.

Bu fotoğrafa ne kadar baktığımı bilmiyorum fakat hayli uzun süre bakmış olmalıyım. Çünkü şekillerin sislendiğini, bulandığını, buğulandığını fark ettim önce. Sanki resim bana yaklaştı. İlk anda yorgunluğuma verdim, gözlerimi kırıştırdım. Evet, biçimler yeniden netleşti. Ama başka türlü bir netleşmeydi bu. Birden yaprakların hafifçe oynamaya başladığını, üzerlerinde ışığın parladığını ve renklerin belirginleştiğini fark ettim. Derken bir canı olan her şey kırıldamaya başladı. Çok geçmedi, mahşerî bir gürültü doldurdu kulaklarımı. Hayatın o sıcak uğultusu, rutubetli sıcaklığın içinden çarptı yüzüme. Bağırıp çağıran insanlar da yerlerinden doğrulan develer ve onların ağızlarındaki köpük kadar canlıydı. Tellâlin tokmağı davulun üzerine indi. Fotoğraf kartonunun üzerinde ölü bir an gibi donmuş olan hayat, bir film karesinin “devam” tuşuna basılmış gibi, kaldığı yerden devam etmeye başladı.

“Seferberliktir!” nidasını arka arkaya üç kez tekrarlayan tellâlin sesini duyunca bütün o hayat sahnesinin içine girdiğimi anladım. Tellâl kocaman davulunu olanca gücüyle döerken davudî bir sesle haykırıyordu. Ter yanağından akmıştı ve gömleği sırtına çoktan yapışmıştı.

“Ey ahali! Dinleyin! Duyduk duymadık demeyin! Seferberlik ilânıdır. Kara ve deniz ordularınının seferberliği ve tüm müstahkem mevkiilerin silâhlendirilmesi için Padişah efendimizden yüce irade çıkmıştır.”

Tellâl “Seferberliktir!” diye bir kez daha bağırdığında anladım durumun vahametini. Seferberlik! “Memleketin maddî manevî bütün kuvvetini, yani askerî, ekonomik, psikolojik ve siyasî bütün güçlerini barış durumundan topyekûn savaş durumuna seferber etmesi. Yola, yolculuğa, savaş durumuna geçmesi.”

Tellâlin peşine takıldım.

O, bir kez daha “Ey ahali!” diye bağırdı. “Seferberliktir!”

“Tiir” hecesi Boztepe’ye çarpıp Meydan-ı Şarkî’ye geri döndü, Ferah Lokantası’nın, Şems Oteli’nin camları zangırdadı.

Demek ki seferberlik ilânına denk gelmiştim. Ama hangi seferberliktir bu, hangi zamandayım, işte onu ilk anda çıkartamadım. İnsanların giyim kuşamlarından, Meydan’daki binalardan, havagazı sokak lâmbalarından, toprak zeminden filân 1900’lü yılların başında olduğumu az çok anlayabildim. Öyleyse hangi seferberlik? Millî Mücadele için erken olduğuna kanaat getirdim. I. Cihan Harbi mi? Yoksa Balkan Harbi mi? İkisinden biri. Hafifçe kırılmış olsa da nemli bir sıcak, basık bir hava vardı. Ağaçlar hâlâ yapraklıydı, sert bir rüzgâr, sayılı bir fırtına geçmemişti üzerlerinden. Tanımaz mıydım kendi şehrimin havasını ben? Güz mevsimindeydik. Eylül sonu? Ekim başı? Öyleyse? Aman Allah’ım! Aman Allah’ım!

Tellâl o malûm girizgâhı bir kez daha tekrarlardı.

“Ey ahali!” Duyulduğundan emin olmak için biraz bekledi. “Duyduk duymadık demeyin!”

Ortalığa böylesi bir ölüm sükûneti çökmüşken, bir kulağı olan herkes kulak kesilmişken ve o böyle bir sesle haykırırken duymamak mümkün mü? Gerisi geldi:

“Balkan milletleri topyekûn harp hazırlığı içindedir.”

Evet, yanılmamışım, Balkan Harbi Seferberliği. Okuduklarımdan hatırladığım tarihi, tellâlın haberiyle birleştirenince 1 Ekim 1912’de olduğumuzu anladım.

Düşmemek için bir ağaca yaslandım.

Tellâl pek çok maddeyi arka arkaya sıralayarak devam etti; Osmanlı hükümetinin Rumeli’de kısa bir müddet evvel terhis ettiği orduyu şimdi yeniden ve topyekûn silâh altına toplamak azimetinde olduğunu, Trabzon ve havalisinden 87. Alay adıyla bir alay oluşturulacağını, sadece yükümlülerin değil savaşa gönüllü olarak katılmak isteyenlerin de belediye idaresine başvurması gerektiğini bağıra bağıra ilân etti. Halkın sakin olmasını, fırınlara ve mağazalara yığılmamasını, aksi yönde bir emir çıkmadıkça ticarethanelerin açık tutulmasını, her türlü yardım için ilgili makamlara başvurulmasını da ekledi. Terini bohça büyüklüğünde bir mendille silerken aynı şeyleri iki sokak ötede tekrarlamak üzere arkasında devamlı artan bir kalabalığı sürükleyerek gitti. Duyurudan anlaşılan şuydu ki tez günde tez saatte 87. Alay’ın

cepheye sevki için hazırlıklar tamamlanmalıydı. Büyük kattan gelen bu büyük emir milletin cümlesini yerinden oynattı. Kan kaybıyla zaten başı nice dir dönmekte olan Trabzon halkının da bütün millet gibi kalbi ha durdu ha duracaktı.

Orada öylece kalakaldım. En büyük hayalim gerçek olmuş, zamanda geri gitmiştim. De! Bula bula bu zamanı mı bulmuştum?

“Seferberlik.” Neydi? Adı var tamam, etkisi de belli. Ama kendisi, maddesi, niceliği nasıl bir şeydi? Meclis-i Mebusan’da alınan bir karar mı evvele mirde. Sonra Sultan Mehmet Reşad tarafından onaylanarak dönemin resmî gazetesi *Takvim-i Vekayi*’de yayımlanan bir kanun. Sonra Harbiye ve Dâhiliye nezaretlerine gönderilen bir irade ve merkezden bütün illere gönderilen bir telgrafname. Sonra? Sonra belediyeye, muhtarlıklara dağıtılan bir buyruk. Sonra tellâllarca okunan bir emirname, aynı zamanda bir yerlere yapıştırılan bir evrak. Ev ev, yüz yüze yapılan yoklama. Yani kaderi doğrudan değişmekte olan devletle yine kaderi doğrudan değişmekte olan milletin yüzleşme anı: Bundan sonra varlığın da yokluğun da benim için. Sadece benimsin.

Bu ana tanışım işte.

Tellâl iki sokak ötede bir kez daha “Seferberliktir!” diye bağırdığında düşüncelerimden sıyrıldım. Yaslandığım ağaca doğru yürüyen siyah çarşafılı yaşlı bir kadına baktım. Kırışıklar içindeki esmer yüzü açtı ve gözleri yaşlıydı. İki adım attım sırtımı ağaçtan ayırarak. Durumumun garipliğine aldırmadan “Af edersiniz teyzeciğim” dedim. Bakışları beni delerek geçti, hiçbir şey duymamış gibi ileriye bakarak yürümeye devam etti. Bir daha sersemledim, kanım damarlarımda dondu sanki. O zaman sadece yaşlı kadının değil, yanımdan geçip giden onca insanın da bu kadar farklı görüntüme rağmen bir kez olsun dönüp yüzüme bakmadıklarını fark ettim. Oysa giydiğim kot pantolon da, yüzümdeki makyaj da en önemlisi açık saçlarım da onlara çok yabancıydı. Dönüp bakmaları lâzımdı doğal olarak ama bakmıyorlardı işte. Öyleyse evet, beni görmüyorlardı. Sağıma soluma bakındım, az ötedeki bir züccaciye dükkânına yaklaştım. Camekânının tam önünde durdum, baktım. Camların temiz yüzeyi de gökler kadar boştu. Elimi bastırdım kalbime, yerinden çıkmasın diye. Başım dönerken dükkânın

kapısına tutundum. Görüyor ama görünmüyordum. Öyle mi? Konuşuyor ama işitilmiyordum. Dokunuyor ama fark edilmiyordum. Vardım ama yoktum. Gölgeydim sadece.

Bana tam anlamıyla ne olduğunu ancak o an anlayabildim. Ben de, Alice’i, Harikalar Diyarı’na geçiren ayna gibi bir fotoğraf kartonunun arkasına geçmiş, eski zamanın içine girmiş olmalıydım. O kadar istediğim, yakıcı bir hasret duyarak, imkânsızlığını bile bile içimde büyüttüğüm şey gerçek olmuştu ve en önemlisi de şuurum, bugünkü şuurumdu, yaşadığım zamana, şimdiki zamana aitti.

Ya Rabbi, bu benim zaman zaman öğrencilerimle oynadığım bir oyun değil miydi? Ve bir oyun kadar da hacimsiz değildi, hayatımın en büyük dileği, hatta cennet tasavvurumun aslı parçasıydı. *Beş Şehir*’in “İstanbul” bahsinde son bölümü sınıfta okurken oynardık bu oyunu, Tanpınar’ın “mazi ile hangi seviyede ilişki kurmamız gerektiğini” irdelerken uyardığı şeyi anlamaya çalışırken.

“Bugünün rüzgârında yıkanan mazi gülü” diyordu üstat. Geçmiş bizim için manalı kılan şey, ona bugünden bakıyor olmamızla alâkalıydı. Onun bugün ve yarın için bize vereceği hızı aslanan.

Söz buraya gelince her yıl aynı neşeyle sorardım öğrencilerime.

“Şimdi bir zaman makinesine bineceğiz. Nereye gitmek istersiniz?”

Zaman sınırlı bir şeydi ve her yıl üç aşığı beş yukarı benzer cevaplar gelirdi: “Kanuni devrine. Fatih zamanına. Fransız İhtilâli’ne. Bolşevik Devrimi’ne. Osman Bey’in yanı başına. Göktürkler zamanına. Orta Asya’ya. Asr-ı Saadet’e.”

“Peki” derdim. “Pekâlâ, gidiyoruz. Ama yanımıza almamız gereken bir şey var, o nedir?”

Çocuklaşlırdı ardına kadar açık pencerelerden Mayıs kokuları sınıfımıza dolarken.

“Defter, kalem, fotoğraf makinesi, cep telefonu, internet, şarj aleti.” Gülüşürdük.

“Yoo” derdim. “Bunlar değil.”

Ciddileşirlerdi bu kez. Dururduk biraz. Ses yok. Cevabı ben verirdim.

“Şu anki şuurumuzu alacağız yanımıza. Aksi takdirde bu yolculuğun hiçbir anlamı olmaz ki. Düşünsenize XVI. asra gitmişiz ama XXI.

asırdan geldiğimizi bilmiyoruz. O zaman ne anlamı var bunun? XVI. asırda yaşayan herhangi bir Osmanlı'dan ne farkımız kalır?"

Her şey gelip, bilmekte çözüldü, onda düğümlendiği gibi.

"Bir daha düşünsenize" derdim. "Ya biz şu anda XXV. asırda bir zaman makinesine doluşarak XXI. asra seyahat etmiş zaman seyyahları isek. Ama o zamanki şuurumuzu yanımıza almadığımız için olup biteni anlamıyorsak. Görüyorsunuz işte, eğer bilmiyorsak bir anlamı yok ne olup bittiğinin. Biliyorsak her şey var."

Tellâlin davuluna inen tokmak damarlarımdaki kanı dondurmasa tadını çıkarabilirdim mucizeye benzer bu tecrübenin. Ama benim bildiklerimi şu kalabalığın bilmediğini, birkaç hafta, birkaç ay, birkaç yıl içinde olup bitecekleri düşününce ürperdim. Neler olacağını keşke ben de mi bilmeseydim? Keşke o kadar okumasaydım ya da şuurumu çalışma masamın başında bıraksaydım. Keşke aralarında kaderdaşlarından biri gibi ne olacağını bilmeden yaşayıp gitseydim. Bilgim de bilincim de yanımda oysa. Ben biliyorum ama onlar yarın ne olacağını bilmiyorlar. Önümüzdeki on bir yıl içinde yaşanacaklar ise akıllarının ucundan bile geçmez.

Belinde kuşağı, sırtında yeleği, ayağında poturları ile bir eşeği sürükleyerek yanımdan geçen genç köylüye baktım. İki haftayı bulmadan cephe yollarına düşecek olan şu saf delikanlı vatani kurtarmaya gideceğini zannediyor. Ama ben? Ben öyle olmayacağını biliyorum. Koca devlet göz göre göre gidiyor. Benim gözlerimle bakınca göz göre göre geliyor gelecek olan. Ateş yoksa da duman çoktan boğula boğula, kıvrıla kıvrıla yükselmeye başlamış. Gemi batıyor.

Şu mahşer kalabalığına dönsem, meydana hıncahınc dolduran bu insanları, kırmızı fesli efendileri, kıranta beyleri, hâkî üniforma içinde kılıç parlatan zabitleri, mülâzımları, mektep çocuklarını tutsam, yakalarından silkssem, bildiğim onca şeye rağmen yine de bildiğimden en fazla emin olduğum şeyi onlara söylesem. "Gitmeyin" desem. Kareli çarşafı içinde yüzleri kapalı kadınları yakalasam kollarından sonra, "Göndermeyin" desem. Ama sesim yoktu, duymazlardı beni. Hoş, duysalar da ne fark ederdi. Bana mı inanacaklardı? Hangi birine mani olabilirim ki? Hem üçünü beşini engellesem bile ne değışirdi?

Kassandra lâneti bu. Olup bitecekleri bilip, görüp de önüne geçememek. Önüne geçememek çünkü buna kimseyi inandıramamak. Troya'nın son kralı Priamos'un kızıydı Prenses Cassandra. Verdiği sözü tutmamanın bedelini ağır ödemişti. Kendisine âşık olan tanrı Apollon'dan, aşkına mukabil, geleceği görme yetisi istemiş fakat Apollon ona bu yetiyi bahşettiğinde derin bir ikileme düşmüştü Cassandra çünkü bedenini tertemiz saklamak ve rahibe olmak istiyordu. Daha yüksek bir gerekçeyi sahiplenerek dönmüştü sözünden. Ancak öfkeli tanrı ona öyle bir karşılık vermişti ki Cassandra bundan böyle olacakları bilecek, görecek ama buna kimsecikleri inandıramayacaktı. Büyük ceza. Tahta atın karnında şehre kendi elleriyle aldıkları savaşçıların, Troyalıların sonu olacağını ayan beyan görmüştü Cassandra ama buna kimsecikleri inandıramamıştı.

Meydan'daki mahşerin ortasında Cassandra'ydım ben şimdi. Şu farkla ki kâhin Prenses'in görüp göreceği tek yangın vardı. Benimse dört bir yanda şimdiden tütmeye başlayan dumana bakılırsa göreceğim alevler yüzlerce Troya şehrini yakmaya yetip artacaktı.

Zaman zaman yaşadığım bir duygu, çok geçmeden bu seferberlik kalabalığının ortasında da yakaladı beni. Kendi zamanımda meselâ Uzun Sokak kalabalığında, İstiklâl Caddesi'nde, ya da Halep Çarşısı'nda veya benzer bir yerde yaşadığım o duygu. Bir an için başımı kaldırır, etraftaki telâşlı, koşuşturmalı, hep bir şeylere yetişmeye çalışan kalabalığa bakardım. Haklarında bir şey bilmezdim ama kesin olan tek bir şey var olurdu: "Bunların hepsi bir gün ölecek." Kendi zamanımda kurduğum cümle gelecek zamanlı olurdu. "Hepsi ölecek." Ama şimdi: -di'li geçmiş zaman hali.

"Bunların hepsi öldü çoktan. Hepsi ölümü tattı bile."

Ağzımı açtım. "Hepiniz öldünüz, biliyor musunuz?" diyecektim, "İstisnasız hepinizin ölü olduğu bir zamandan geliyorum ben."

Vazgeçtim. Söylesem de kimseler duymazdı, duysalar bile bakalım inanırlar mıydı?

Şehrimin sokaklarında peşine takıldığım tellâln "Seferberliktir!" nidası beynimin içinde zonklarken kendi teorilerimden birinin daha yerle bir olduğunu fark ettim. "Olmuş bitmiş, devrini ve hükmünü

kaybetmiş olaylar” der dururdum onların üzerinden geçerken. Oysa olmuş bitmiş, devrini ve hükmünü kaybetmiş olaylar için de ağlanabileceğini anladım. Çünkü hiçbir şey olup bitmiyordu ve demek her şey bitmeyen bir zamanda daha doğrusu zamansızlıkta biteviye yaşanıp duruyordu. Yaşanıp durmasaydı, şu an üzerinde sınav kâğıtları bekleyen bir masanın başında bir fotoğrafa baktığımı, buraya zaman aşırı geldiğimi bile bile böyle acı çeker miydim hiç?

Yine de birbirine zıt iki duygunun arasında kaldım; tanık olacağım dehşetin bilgisi ile nihayet zamanın yekpareliğinde geçmişin yaşanması. Bilen yanımla, yaşananlara tanık olup ben de yanacaktım. Ama rüya olmayacak kadar gerçek olan bu “rüya gibi”likte tarifi mümkün olmayan çok tatlı bir kamaşma içinde de kalmıştım. Aman Allah’ım, aklım başımda benim. Meydan’da toplanmış şu kalabalık arasında büyük büyük dayılarım, amcalarım, dedelerim var. Annem daha doğmamış ama yoluna çıkabilirsem anneannemle henüz gencecik bir kızken karşılaşabilirim. 1912. Demek anneannem henüz on beş yaşında. Henüz evli değil. Dedemle karşılaşmamışlar. Dedem henüz Tebriz’den gelmemiş bile. Demek ki İsmail henüz Balkan Harbi’ne gitmemiş. Hiçbirini bilmiyor anneannem bunların. Ama ben biliyorum.

Ne garip! Ben onların bildiklerini kabaca biliyordum ama onlar benim bildiklerimden tümüyle habersizdiler. Ne kadar çok şeyi bilmediklerini düşündüm. Evet, Nigâr Hanım henüz sağdı, Halide Edip *Seviye Talip*’le romancı şöhretini şu sıralarda kazanmıştı ama *Sinekli Bakkal*’a daha yıllar vardı. Yahya Kemal Paris’ten dönmemişti, Mustafa Kemal, Trablusgarp Savaşı’nda parlayan gencecik bir isimdi sadece. I. Cihan Harbi. Osmanlı’nın dağılması. Bolşevik Devrimi. Millî Mücadele. Türkiye Cumhuriyeti. II. Cihan Harbi. Sovyet Rusya. Atom bombası. Çernobil. Televizyon. İnternet. Cep telefonu. Şarj aleti... İnanılır gibi gelmedi bu durum bana. Eksiktiler. Sanki Âkif “Vurulup tertemiz alınından” dizelerini daha yazmadan yaşamak mümkün değilmiş gibi.

Sonra dönüp kendime baktım. Acaba ben ne kadar eksiktim? Henüz neler keşfedilmeden, icat edilmeden, neler yaşanmadan, neler olup bitmeden yaşayıp gidiyordum ben de? Çıkamadım içinden. Sonunda bıraktım bütün bunları düşünmeyi. Eski zamanın el değmemiş bir rüya anına rastladığım doğruydu, kendimi bu rüyanın tadına, o tatlı kamaşmaya bıraktım.

Tellâli kendi nidalarıyla baş başa bıraktıktan sonra, sokak arasından çıkararak Meydan'a döndüm yeniden. Biraz daha sakinleşmiş olarak etrafıma bakınmaya başladım. Bizim, Meydan olarak bildiğimiz bu yere onlar Meydan-ı Şarkî yani Doğu Meydanı diyorlar, dahası Hıristiyan nüfus burada yoğunlaştığından adı halk dilinde Gâvur Meydanı buranın. Benim zamanımda Meydan'ı dolduran büyük taş yapıların çoğu yerinde yok, o zaman var olanların da çoğu bugün yok. İsmi bildiğim, resmini gördüğüm binalar ise işte karşımda. Vapur şirketlerinin acenteleri; önce telgrafhane, sonra Selâmet Oteli olan bina; İskenderpaşa Medresesi, Millet Parkı, Şafak Oteli, Ferah Lokantası. Ya Rabbim hepsi burada. Şurası Arafilboyu'nda Limonlu Sokak, şu da Tekke Mahallesi.

Ne yapacağımı nereye gideceğimi düşünmeden Cihan Oteli'nin önünden geçerek denize inen İskele yoluna saptım önce. Atlarla, arabalarla dolu bu gürültülü sokağın başında her biri koyun büyüklüğünde sokak köpekleri boylu boyunca uzanmış, kimsenin onlara dokunmayacağından emin, derin derin uyuyorlardı. İhtiyarlardan birkaçının onları rahatsız etmemek için yollarını değiştirdiğini, kenarlarından geçtiğini ya da üstlerinden atladığını gördüm. Bahçe duvarlarından nar, portakal, turunç ve limon dalları sarkıyordu. Trabzon hurmaları olgunlaşmaya başlamıştı ve yeşili yorulmuş otların arasındaki taşlardan fişkırmış yabanî incir ağaçları hâlâ yaz kokusu salıyordu. Şehrin basamak basamak denize doğru indiği, bütün sokakların önünde sonunda denize açıldığı, araya yolun girmediği zamanlardaydım. Liman henüz eski halindeydi ve yolun sonunda kumsallar uzanıp duruyordu.

Biraz daha ilerleyince kapılarda bekleyen süslü faytonları, landoları, onların yanında bekleyen arabacıları ve hemen önde resmî giysili kapıcılarıyla yol boyunca sıralanmış meşhur konsolosluk binalarını

tanıdım. Rusya, İran, Belçika, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan, Kuzey Almanya bayraklarını ya da yazılarını çıkarabildim. Başında tüylü şapkısıyla İtalyan konsolosu kendi binasına girerken de; papağı, vişne rengi uzun etekli kaşmir ceketiyile İran konsolosu kendi binasından çıkarken de; Rus konsolosluğunun önünde bir madam arabaya binerken de tarihî bir film seyrediyorum sandım. Geri döndüm sonra. Meydan-ı Şarkî'yi seferberlik şaşkınlığı içinde bırakarak güllerin deli gibi açtığı, bitmeyen yazlara dâhil bir Ekim gününde 97 yıl önceki şehrimin sokaklarında dolaşmaya başladım.

Ne garip, kendi şehrimde olsam da çok yeri tanıımıyordum. Bu şehrin sokaklarında bir yabancı gibi dolaşmak benim kaderimmiş. Kendi zamanımda tanınmadan adım atmayı seviyordum. Yalnızdım ve insanları seviyordum ama yine de yalnızlığımı daha çok seviyordum. Şimdi de kendi zamanımdaki kadar yalnız ve yabancı, adım adım sokakları geçiyordum. Trabzon'un eski yüzünü görmekle eski Trabzon'un bilmediğim yüzlerini görmek arasında çok fark vardı. Maraş Caddesi henüz Ruslar tarafından açılmamış ama onun yerinde uzanan ince, küçük bir yol var. O yol boyunca ilerlemeye, ara sokaklara girip çıkmaya, arka sokaklara sapmaya başlayınca karşılaştım o bilmediğim yüzle. Metropolitan Kilisesi, Rum Koleji, Rum Hastanesi, Ermeni Mektebi, Ermeni Kilisesi... Şu denizi, Boztepe'yi, Yoro burnunu, Faro'z'u, Molo'z'u, Sotka'yı tanımasam kendi şehrimi çıkarabilir miydim acaba? Ama yo, Gazipaşa Yokuşu, Cumhuriyet Caddesi yerinde olmasa da işaret taşlarım yerli yerindeydi. Daracık sokaklar üzerinde hepsi de bahçe içindeki evleriyle Trabzon'un aşına yüzü ve onların arasında İmaret Mezarlığı, Gülbahar Türbesi, Yeni Cuma Camii kendi yerlerinde duruyordu ve hele şükür Uzun Sokak o zaman da bugünkü gibi boylu boyunca uzanıyordu.

Bu hengâme, bu velvele ortasında görünmediğime ve dokunulmadığıma duyduğum emniyetle kendimi gidişata bıraktım. Hayy'sın Allah'ım. Selin ortasında damla ne kadar emniyetteyse ben de o kadar emindim nihayetinde. Meydan'dan Uzun Sokak'a saptım. Kitapçı Hamdi'nin, Trabzon'un bu meşhur kitapçısının, adını o kadar işittiğim dükkânının önünden geçerken bu yaşadığının ne olduğunu artık düşünmeyecek, nasıl taşıyacağımı hesaplamayacak denli tatlı duygu-

lara bırakmıştım kendimi. Camekânın üzerinde *Âyine-i Efkâr* yazısını parlatan Kitabî Hamdi'nin bu, Uzun Sokak'taki kaçınıcı dükkânıdır acaba? Vitrinde önce *İbrahim Cudi Lügati*'ni tanıdım. El aman! Bu lüğatin kelimeleri arasında az dolaşmamış, az kaybolmamıştım.

Usulca süzüldüm kapıdan içeri. Raflarda sıralanmış Ekrem'leri, Ahmet Midhat'ları, Halit Ziya'ları, Mehmet Celâl'leri, Safvet Nezihi'leri görüyordum. Şu yağın ayrılmış, kıraathanelere gönderilecek; şu yağın, Kitabî Hamdi'nin kendi yazdığı *Kıraat-i Etfal*, *Kıraat-ı İbtidaiyye* kitapları. Şu, derin bir sohbe daldığı zat da Sultanî'nin meşhur edebiyat öğretmeni İbrahim Alâeddin Bey olmalı, Gövsa.

Şimdi Hamdi Efendi'nin yanına gitsem. Otursam karşısına, kendimi göstersem. "Biliyor musun?" desem, "Haberin var mı? Dört yıl sonra bu şehir Ruslar tarafından işgal edilecek. Bütün şehir halkıyla birlikte sen de yerini yurdunu, dükkânını, ekmek kapını, kültür ocağını bırakıp muhacirliğe çıkacaksın."

"Deli misin sen?" derdi herhalde. Aldırmasam, devam etsem:

"Döneceksiniz geriye. Ama döndüğünde bütün dükkânını Rumlar tarafından yağmalanmış bulacaksınız."

"Deli misin sen?" derdi herhalde bir daha.

Diyemedim tabii. Onun yerine camekân önünde sıralanmış kiralık kitapları okşamakla yetindim. Popüler edebiyat. Geceliği çok ucuz; *Zavallı Necdet*, *Mehcure*.

Yola devam ettim. Çarşı Camii'ni, Muvakkithane'yi geçip de Bedesten'e giden yol üzerinde olduğumu anlayınca aktarlar çarşısına uğramadan edemedim. Binbir çeşit baharat kokusunun birbirine karıştığı çarşıya daha ilk adımı atınca başım döndü. Kubbelenmiş çivitleri mavisinden, safranı sarısından, tarçını çubuğundan, karabi-beri habbesinden, anasonu kokusundan, reçineyi buğusundan, kelle şekerleri mor kalın kâğıdından, mercanköşkü renginden tanıdıysam da geriye tanımadığım binbir çeşit baharat kaldı.

Tabakhane ve Zağanos köprülerinden geçerken en çok da bu derelerin suyunun ne kadar çok ve temiz olduğuna hayret ettim. Neredeyse gümrah birer ırmak gibi akıyorlardı. Şimdilerde cılız birer suydular oysa. Ortahisar'a vardığım sırada caminin minaresinden derin, yanık bir ezan sesi yükseldi. Üzerine seferberlik tedirginliği sinmiş ses,

perdesiz peçesiz, hançereden çıktığı gibi içli, hiçbir metalik engele takılmadan, başkalaşmadan, sunülemeden, insanın kalbine çarpan bir saflıkta yayılıyordu. Namaz hazırlığındaki cemaat ise bir yandan hararetili hararetili seferberliği, yaklaşan savaşı tartışıyordu. Onlar namaza durdular. Ben? Seferi miyim değil miyim, bir türlü kestiremedim. Dahası, kılsam mı kılmasam mı, karar veremedim. Onları orada bırakarak birbirine yakın evlerin sıralandığı daracık sokaklardan birine daldığımda içimi gölgeli bir serinlik kapladı. Yalan değilmiş eskiden her şeyin daha güzel olduğu; bir nostalji sayıklaması değilmiş. İşte gözlerimle görüyordum. Sokaklar eğri büğrü olsa da kâgir evlerin hepsi bahçe içinde tek ya da iki katlı, kiremit damlı. Bütün şehir gibi burada da yüksek duvarların arkasından sokağa sarkmış portakal ve turunc ağaçları, nar dalları var, aralık kalmış kapılardan içeri çekincesiz göz attığımda taşlığın iki yanına sıralanmış gülhatmiler, sarmaşık gülleri, büyük ve keskin kokulu karanfiller, duvar diplerinde mor, kırmızı, pembe, beyaz sardunyalı. Hepsinin güzelliğine işte ben tanıgım.

Gölgelerin enine kestiği sokağın ıssızlığında biraz daha yürüdüm. Cıvı cıvı sesler gelmeye başlayınca kulak kabarttım ve yolun sonunda mescidi seçebildim. Alçak pencerenin şebekeleri arasından eğilip bakınca servi ağaçları, gülhatmiler, yabanî gül sarmaşıklarından ibaret bir minyatür sahnesiyle karşılaştım. Su kokan avlunun ortasında bir şadırvan ve etrafında revaklara açılan sekiz ders odası vardı; odaların kapıları, içeri giren herkes ilmin ve muallimin önünde saygısını gösterecek, kendi acizliğini bilsin diye, ortalama insan boyundan alçak yapılmıştı.

Sağa sola dağılmış çocukların haykırışları bitip tükenecek gibi görünmüyordu. Gülümsedim, seferberlik umurlarında değildi. Derken beyaz sarıklı, beyaz sakallı, çok zayıf ve dimdik bir hoca efendi siyah cübbesi içinde görününce çocukların ders odasına doğru koştuğunu gördüm. Fakat içlerinden ikisi oyuna dalmış, ne hoca efendinin geldiğini ne de arkadaşlarının ders odasına girdiğini fark edebilmişlerdi. “Eyvah” dedim. “Gitsem, omuzlarına dokunsam, çoktan sınıfa girmiş hoca efendiyi göstersem işaret parmağımla.” Mümkün değil. Çaresiz bekleyip ben de görecektim.

Çok geçmedi, hoca efendinin gönderdiği sınıf mümessili geldi, çocukların başına dikildi. Bizim haylazlar o kadar kendilerinden geçmişlerdi ki ne mümessili fark edebildiler ne de ders odasının ka-

pısında ve pencerelerinde birikmiş küçücük başların hep bir ağızdan bir makama başladıklarını:

*Ooo Ali ile Veli
Hoca efendi geldi
Değnek minder altında
Uzun mu uzun eli*

“Ali ile Veli” ancak mümessil çocuk küçük bir pençeye benzeyen eliyle sırtlarına dokunduğunda kendilerine gelebildiler. Utançtan kıpkırmızı, terden sıırıslı ve korkudan titreyerek koştular içeri. Ceza belliydi, bütün ders boyunca tek ayaküstünde duracakları kapı arkasına geçtiler.

Dersliğin açık kapısından içeri uzattım başımı. Dört tarafı dolaplar ve peykelerle çevrili, sıra sıra rahleler ve minderlerle döşeli bir derslikti bu. Kestane tahtasından zemin hoca efendinin haremi ve kızı tarafından fırçalanmış, henüz kışlık kilimler serilmemişti. Rahleleri önündeki öğrenciler de beyaz bir koyun postu üzerindeki hoca efendi gibi diz kırarak oturmuşlardı. Hoca efendi, bir gözü tek ayaküstünde duranlarda bıyık altından gülerken, yeni başlayanlara temel bilgileri sayılarla ve tekerleme suretinde belletiyordu. O, değneğini tahtaya vurarak soruyor, sınıf hep bir ağızdan avazı çıktığı kadar bağırarak cevap veriyordu:

“Bir nedir?”

“Al-laaaah.”

“İki nedir?”

“Teyemmümün farzla-rııı.”

Hoca efendi, “Teyemmümde iki darb bir mesih tek maddedir” diye uyarırken değneğini üç kez kara tahtaya vurdu:

“Üç nedir?”

“Guslün farzla-rııı.”

“Dört nedir?” Değnek dört kere vurdu.

“Abdestin farzla-rııı.”

“Beş nedir?”

“İslâm’ın şartla-rııı.”

“Rııı” heceleri uzayıp gidiyordu.

“Altı nedir?”

“İmanın şartla-rııı.”

“Yedi nedir?”

“Cehennemın kapıla-rııı.”

“Sekiz nedir?”

“Cennetin kapıla-rııı.”

Hoca efendi, cenneti cehennemden bir fazla kılan kapının tevbe kapısı olduğunu anlatmaya başlamıştı ki ben yan sınıfa geçtim. Orada da bir başka hoca efendi ileri seviyedeki öğrencilere Kur’ân hıfzı talim ediyor, elinde odun saplı bir kurşunkalemle, yanlış okunan bir kelimenin geçtiği satırı göstererek harflerin mahreçlerini, tecvidin kurallarını hatırlatıyor, ertesi günkü “haslama” esnasında bunları gözden geçireceğini söylüyordu. Aklım geride kalsa da mescidden, dersliklerden, çocuklardan, hoca efendilerden ayrıldım. Şehrimde şaşkın şaşkın dolaşırken bu defa kendimi Rum Mektebi’nin önünde buldum.

Çocuk her yerde aynı, her mektepte uçar. Teneffüs vakti, kumsala inmiş, oynuyorlardı. Denizle arasına şimdi uzun mesafeler girmiş bu okul o vakit kumsala nazırdı. Hava öyle sıcak, Ekim denizi öyle sakindi ki suyun kenarında tek kıpırtı yoktu ve sabah kıyıya çekilmiş sandalların izinde tek kum tanesi bile yerinden oynamamıştı. Kumun üzerine oturdum ben de, ayaklarımı uzattım. Deniz çoktandır unuttuğum kokusunu çektim içime. Hangisidir, Kemer kaya sahilindeki Virankaya’yı çıkarmaya çalıştım. Teneffüste bile ders kitabı okuyan iflâh olmaz çalışkanları, gölgelerini uzata uzata koşan, suya taş atıp kaçan çocukları seyrettim bir süre. Hadise çok geçmeden başladı. İki çocuğun boyun bağlarını çözdüğünü, yeleklerini, gömleklerini çıkardığını gördüm önce. Birkaç adım sonra pantolonlarını, kunduralarını, çoraplarını da çıkardılar ve koşarak kendilerini yazı aratmayan bu sıcakta suya attılar. Sırtüstü yüzerek denizle gök arasında iyice açıldıklarında kıyıdaki bütün seslerin kesildiğini de fark edemediler tabii. Oysa siyah cübbeli, kara sakallı papazların koşuşturduğu avluda kravatı, ceketi ve şapkasıyla tabiat dersinin öğretmeni görünmüştü çoktan. Bir elini dudaklarına götürerek talebelerine “sus” işareti yapan öğretmen, diğer eliyle ders odasını gösterdi. Kendisi de dut ağacına yaslanarak sudaki kaçakları bir süre göz hapsine aldı, sonra dersliğe geçti. Kafatasından başlayarak iskeletin kemiklerini anlatmaya başladı.

Denizdekilere gelince; cıva kadar durgun ve parlak suyun koyunda yüzdüler, yarıştılar, birbirlerinin omuzuna çıktılar, ters takla attılar, dalıp dipten kum, çakıl çıkardılar, “Suyun altında kim daha çok kalacak?” oynadılar. Suda yapacak bir şey kalmayınca bu kez kendilerini kıyıya, güneşin altına attılar, kumun üzerinde küçük ve mutlu merkepler gibi debelendiler. Neden sonra etraftaki bıçak kesmez sessizliği fark ettiklerinde akılları başlarına geldi ama olan olmuştu çoktan. İskeletin kemiklerini bu defalık kısa kesen öğretmen, sırtını yeniden dut ağacına vermiş, onlara bakıyordu ve gözlerindeki ifadeye bakılırsa kıyamete değin o ağacın dibinde beklemeye kararlıydı.

Gülümseyerek ayrıldım. Herhalde tek ayak cezası onlar için de yeterli olacaktı. Benimse bu zamansızlıkta bile zamanım azdı.

Benim de mezunlarından biri olduğum Trabzon Lisesi'nin karşısındaki türbeyi, geniş çayırların üzerine serpilmiş türbeleri geçerek Kavak Meydanı'na geldim. Adı kimi Kavak kimi Kabak olarak telâffuz edilen bu meydan spor müsabakalarının ve bayram eğlencelerinin yapıldığı yerdin aslında. Ellerinde çevgânlarıyla cirit atanların koşuğu çayırlarda bayram günleri çeşitli eğlencelerin, panayırların kurulduğunu biliyordum. Neşeli satıcıların gözümün önünden geçtiğine, türlü müziğe, dönme dolaplara bakılırsa bir bayramdan henüz çıkılmış olmalıydı. Bir kenara çekildim, etrafı seyretmeye başladım. Rusya'dan gelmiş cambaz, ipin üzerinde önce yürüdü sonra tam orta yerde sandalyesini kurdu, sigarasını tüttürdü. Şerbetçiler, şıracılar, simitçiler, helvacılar, lokumcular, macuncular tenteli işporta arabalarını ite ite dolaşıyorlardı; kahveciler, çaycılar dizi dizi tezgâhlarını açmışlardı. Çoğunun İranlı olduğu kıyafetlerinden belli olan çaycılarını görünce heyecanlandım. Tezgâhlarında Rus işi, damgalı, pirinç semaverler haznelerindeki kor kömürden har almış, fokur fokur kaynamaktaydı. Kokusundan kekik ve karanfili ayırt edebilsem de çeşitli baharatlar katarak harmanlanan bu çayı yudumlayamadım. Porselen demlik gibi kırmızı çay tabaklarına resmedilmiş palabıyıklı, ihtişamlı İran Şahı'nı da tanyamadım.

Bunca yere uğrayarak, sağda solda oyalanarak gün boyunca şehrimi bir baştan bir başa dolaşmıştım. Ne hazin, bu şehirde benim bir evim

yok. Fakat “evim” diyebileceğim bir ev var, şimdi oraya gideceğim. Büyükannemin baba evine. Mahallesini biliyorum. Ne zaman bu yedi kapılı şehrin Fatih kapısından geçerek sur içine girsek, birkaç sokak ötede annem yerini gösterirdi, “Annemin baba evi buradaydı” diye. Sonunda akşam inerken büyükannemin mahallesine geldim. Deniz yerli yerinde, hayli yıkık olsa bile Fatih’in kapısı da. Öyleyse buralarda bir yerde olmalı. Ama bunca evden hangisi? Bahçesinden nar dalları sarkan bir evin nefî renkli kapısına sırtımı yaslayıp etrafıma ne kadar bakındıysam da, acı incir kokan sokaklara ne kadar girip çıktıysam da olmadı. Bu kadar yakınına gelsem de hem yerlisi hem yabancı olduğu bu şehrin Pazarkapı Mahallesi’nde “Eski Ev”i bulamadım.

Bulduysam da tanıyamadım. Yanından geçip gitmiş olmalıyım.

Kendime geldiğimde çalışma masamın başındaydım. Fincanımdaki çay önümde duruyordu ve dumanı hâlâ tütüyordu. Arkama yaslandım. Ellerim iki yana düştü. Doğru muydu? Ben, bütün bunları yaşamış mıydım? Bir tebessüm takıldı dudağıma. Kan bastı bedenimi. Dahası yoktu bunun. Bir ömür boyu aradığı metni ele geçiren ama onun alfabetini çözemeyen birinin o alfabeyle ansızın çözdüğü anda hissettiği ne ise ona benzer bir duygu. Nihayet, kurguyla gerçek, tarihle bugün, resimle hayat, düşünle hakikat arasında bir köprü uzatmıştım. Bir şeye, ulaşılmaması imkânsız bir şeye düpedüz dâhil olmuş, kimsenin yaşayamadığı bir şeyi biricik olarak yaşamıştım. İlk kez, hayatımın sebebi yani varlığımın ta kendisi olan bir kadınla bir erkeğin hayatını romanda ararken ben de hayatın içine düşmüş ve ilk kez hayatı kendim için yaşamıştım. Ben ki ömrüm boyunca seyredip de içine girememekten, yaklaşıp da yaşayamamaktan şikâyet edip durmuştum. Bundan sonra ölsem de gam yemezdim. Seferberlik günü, Taht-ı Süleyman'ın örtüsünün saçak ucunda bir inci tanesiydim, zaman da bendim mekân da. Geçmiş'te değil şimdi artık tam içindeydim. Daha doğrusu "geçmiş değil, şimdi de değil" deydim. Ne yarın vardı, ne dün ne bugün. Mutlak bir anın içindeydim. Ama bütün bunları anlatacağım biri? Kim inanırdı? Her şeyi teneke kutunun içine doldurdum. Paslı kapağı sıkı sıkı kapadım, masanın en uzak köşesine ittim. Sınav kâğıtlarını okumaya başladım.

Ertesi gün pazar, evde ve aynı masanın başındayım. Defterim önümde açık, kalem bir kenarda boynu bükük. Günler bir avuç, ikinci çoktan geçmiş. Şubat güneşinin donuk sarı ışığı tül perdenin gül desenlerini defterimin üzerine düşürüyor. Yerimde duramadım. O şey içimden taşıyor yine. Teneke kutuya uzandım tekrar, paslı kapağı kaldırdım. İkinci fotoğrafı elime aldım. Pazarkapı kumsalında,

geniş bir bahçe içinde, iki katlı bir ev bu. Anneannemin, bir türlü bulamadığım baba evi. Karıncaların su içmeye inse incinmeyeceği günlerden birinde çekilmiş olmalı bu fotoğraf. Çünkü deniz, denizden çok durgun bir göle benziyor. Masamın gözünden büyüteci çıkardım, incelemeye başladım. Bahçede ayrı bir yere kurulmuş yerin mutfak olduğunu tahmin edebildim. Şu tek göz oda çamaşırlık, şu hamamcık, şu da müştetilât olmalıydı. Evin üst kat çıkmasındaki pencerelerden biri açtı ve perdenin yarı dışarıda olduğuna bakılırsa tatlı esintili bir gündü. Bir eski zaman hikâyesinin içine girebilmek için hayatın böyle bir sahnesinden daha uygunu olamazdı. Olacaksa böyle bir günde olmalıydı.

Önce deniz, kumsalla dudak dudağa geldiği yerde kıpırdamaya başladı sonra ağaçlarda dallar hafif hafif oynadı. Fotoğrafın sepya renkleri değişti, yapraklar ağır ağır yeşerdi, deniz maviye, ev kirli sarıya, kiremitler kırmızıya döndü. Mutfağın camsız pencerelerinden, içerideki biri genç kız diğeri orta yaşlı iki kadını seçebildim. Ayak seslerinin işitilmesi ile yer ocağının üzerindeki reçel kazanının fokurdaması aynı ana rastladı, hayat durduğu yerden, film dondurulduğu kareden devam etmeye başladı. Bahçeden sarkan nar dallarını, nefti boyanmış kapıyı dünya gözüyle görünce seferberlik günü tanıyamadığım evi tanıdım, şaşkın şaşkın etrafa bakmaya başladım. Büyük evin yüksek duvarlarını, o duvarlardan birine bitişik yükselen bir başka evin varlığını, üstelik o zamanlarda olmaması gereken bir şeyi, küçük pencerelerden birinin Eski Ev'in bahçesine açıldığını gördüm. Demek iyi komşulardı bunlar, arada bir "maraza" çıkmamış, soluğu kadi'nın kapısında almamışlardı ve Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'nden birine bir dava bırakmamışlardı. Oysa az değildi "Bahçeme pencere açtın" diye kadi'nın, mahkemenin yolunu tutup davalı olanların sayısı bu devirlerde.

Hangi zamanda olduğumu anlamaya çalıştım. Balkan Harbi seferberliğinin ilân edildiği gün gelmişim ilk kez eski Trabzon'a. Oysa şu anda ortalıkta seferberlik havası filân yoktu. Tam tersine, yanımdan geçip giden kadınlar, erkekler gayet mutlu görünüyorlardı. Ben birinci fotoğrafa vaktinden evvel bakmışım galiba. Şimdi aynı yılda ama bahar başlangıcında olduğumu tahmin edebiliyorum. Sanırım bu kez altı yedi ay kadar öncesine geldim.